

TAUTOSAKOS VAIDMUO UGDANT TAUTOS DVASINGUMĄ

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Tauta, kaip ir žmogus, turi ne tik regimąjį pavidalą, bet ir slėpinimą giliąją esmę — sielą. Tautoje glūdinti siela atspindi jos imanentinį turinį, vidines galias, jų intensyvumą bei pobūdį. Šios vidinės tautos pajėgos mums, ypač dabar, yra nepaprastai reikšmingos. Kaip tik jos kreipia žmogų ir tautą vienokiai ar kitokiai veiklai, saviraiškai, formuoja siekius, tam tikrą būties prasmės suvokimą. Esminė tautos funkcija yra sergėti ir palaikyti savo gyvastį, etninį individualumą ir, remiantis tuo būtinu savo egzistencijos pamatu, vykdyti aukštesnįjį pašaukimą — atsidėti laisvai ir prasmingai kūrybai, savosios būties tobulinimui.

Tad puoselėti tautinį individualumą yra vienas pirmaeilių mūsų uždavinių. Patikimiausi tautiškumo šaltiniai yra kalba, tautosaka, liaudies menas, papročiai. Tai itin brangintinas tautos turtas. Gimtosios kalbos padėti bei saugumu pastaruoju metu pas mus rimtai susirūpinta. Na, o koks likimas laukia tautosakos, etnografijos, apskritai liaudies kultūros? Ar ši sritis tik pasyviai šalimais egzistuos, ar taps dabartinio lietuvio vidine savastimi?

Tautos, o iš dalies ir kiekvieno mūsų siela pasižymi tam tikru tęstinumu. Šiuolaikinė karta dvasios bruožais susiliečia su tolimesiais savo protėviais. Mūsų sąmonėje glūdi seniai praėjusių amžių vaizdiniai. Ne visada jie iškyla į atminties paviršių. Tačiau kartais, neįprastų būsenų akimirkomis jie vis dėlto atgaminami, tarsi prisimenami. Tokie archetipai žmogaus sąmonėje jungiasi, siejasi su aktualiais dabarties vaizdiniais, sudarydami individualius tautinius prasminius junginius. Jie įkūnijami meno kūrinuose, prasižveržia sapnuose, regėjimuose.

Per amžius tautos įgyta dvasinė patirtis — ir pati seniausioji, ir vėlesnė — yra tarsi mūsų pačių dalis. Į kartos sąmonę įsiskverbusi praeitis sicjasi su pačia jos būtimi. Tai puikiai yra nusakęs filosofas A. Maceina: „Anie praėję šimtmečiai yra praėję metafizinio laiko prasme. Bet jie visi buvoja manyje egzistencinio laiko prasme, kadangi per mano tautą jie buvoja čia pat su manimi ir manyje. Tiksliau kalbant, aš pats buvau juose ir esu jų laikomas ir nešamas, kad nedingčiau atsajaus laiko tėkmėje. Nevisas mirsiu tik todėl, kad teikiu geresniąją savęs dalį dabartimi tapusiai mano tautos istorijai. Nes tautos atmintimi susigrąžinta praeitis nebepraeina: ji gyvena tol, kol gyvena ir tauta“¹. Taigi, kaip teigia A. Maceina, praeitis nuolatos buvoja mumyse, ji yra vienas iš tautos

egzistenciją grindžiančių veiksmų. Tautos istorija — mūsų gyvybingumo versmė, mūsų amžinybės ženklas.

Nors mes daug ką savaime perimame, paveldime iš ankstesnių laikų, tačiau, kad giliau suvoktume savo tautos ilgą dvasinį patyrimą, turime ir sąmoningai į jį skverbtis, stengtis geriau jį suprasti. Nepažįstant, nevertinant tautos praeities, jos dvasinių vertybių, beprasmybiškai virstų šių dienų žygiai. Tik nutiesus tiltą tarp praeities ir dabarties, galima sėkmingai kopti į siekiamas viršūnes. Tačiau ar mes žinome, kokia ta mūsų praeitis, kokia jos dvasia, kurios blankoki atšvaitai jau sunkiai išvelgiami senojoje tautinėje kultūroje? Pernelyg neapibrėžtas, miglose paskendęs tasai mūsų archaiškiosios dvasios suvokimas. Kiekvienas savo sąmonėje galim bandyti jį atkurti. Remdamiesi prigimtinėmis tautos vertybėmis, turėtumėm statyti patikimą dvasios rūmą.

Nubudus tautos sąmonei, mes pamatėme, kad joje esama vidinių galių, žadinančių kilnų polėkį, pasiaukojimą ir drąsą. Tuo džiaugiamės ir gėrimės. Tačiau gerai žinome, kad turime ir tamsoje paskendusią dvasios pusę, senokai jau keliančią nerimastį. Galbūt tai — sunkių praėjusių dešimtmečių padarinys. Skaudūs, dramatiški istoriniai išbandymai stipriai sužalojo tautos sielą. Sudėtingoje pokario dvasinės suirutės atmosferoje dauguma žmonių suglumo, iškriko kaip pasklaja banda, atsiskyrė vieni nuo kitų. Buvo prarasta dvasinė jungtis — esminė jungtis tarp žmonių. Išsikerojo baimė, nepasitikėjimas, neviltis. Išnyko ar menkai tepasireiškė dvasinio artimo meilė. Juk ji gali kilti širdyje žmogaus, gyvenančio ne vien sau, sugebančio subtiliai atsiverti bei padėti kitam savo protu, siela ir jausmais. Prisitaikant prie naujų visuomeninių sąlygų, išmokta veidmainiauti, meluoti, nutylėti. Susiformavo susiskaldžiusio, dvilypio asmens tipas, tapęs kone visuotinai pripažįstama norma. Toks žmogaus susiskaldymas padarė žalos jo mąstysenai, psichikai ir pačiai visuomenei.

Daugelio mūsų būtis virto vienpuse, pernelyg skurdžia ir monotoniška. Materialinių reikmių tenkinimas buvo svarbiausias, o neretai ir vienintelis gyvenimo lygmuo. Kadangi žmogaus egzistencija neteko dvasinės plotmės, jo veikla, polinkiai, jausmai įgijo chaotinį, agresyvų pobūdį ar, priešingai, pasidarė pernelyg vangūs. Matydamas, kad viešojo ir vidinio gyvenimo sritys grindžiamos iš esmės skirtingais, nesuderinamais principais, individas susitelkė savyje, netekdamas poreikio objektyvuotis. Dėl to darbui, veiklai, susiję su visuomenine sfera, buvo atliekami formaliai, aplaidžiai. Kita vertus, per mažai dėmesio imta skirti ir tokiems kiekvienam žmogui būtiniams dalykams kaip šventė, poilsis, net juokas, tai yra visapusiškam atsipalaidavimui, stabtelėjimui kasdienybės tėkmėje. Kažkodėl žmogus nesijautė kaltas dėl tokios betvarkės savo būties, nesijautė atsakingas ir už kasdieninę gerokai

pašlijusią fizinę bei dvasinę sveikatą. Dėl viso to netekta jėgų bei įkvėpimo gyventi, kurti.

Taigi tautos dvasinę substanciją ardančių, silpninančių reiškinių būta netolimoje praeityje, o ir dabar esama. Reikėtų stengtis viso to išvengti, atsikratyti, sugrįžti į harmoningos, ramios ir veiklios būties vėžes. Neatmenamais laikais pradėtas tautos dvasios kūrimo, tobulinimo procesas turi būti tęsiamas. Savo tautos siela, kaip ir asmenine, mes privalome rūpintis nuolat, be atvangos. Juk daugelį kartų patyrėme, kad kiekvienas nuosmukis būdavo mūsų tautai pražūtingas. Lietuvos istorijoje būta etapų, kai tauta politiškai susiburdavo, sukurdamo savarankišką valstybę, tačiau dvasiniu požiūriu nebūdama pakankamai stipri, netrukus vėl patekdavo į svetimųjų priklausomybę. Vienas tokių reikšmingų, atmintinų laikotarpių buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suklestėjimo tarpsnis. Deja, kaip žinome, jis neilgai truko. Filosofo J. Girmiaus manymu, tauta anuomet atsidūrė ties pražūtimi kaip tik dėl vidinio, kultūrinio jos silpnumo. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė nebuvo iš vidaus atspari svetimai. Įtakai. Pasak J. Girmiaus, "jos šviesuomenė iš pradžių pasidavė gudų bei rusų, o vėliau lenkų kultūrinei įtakai, jau anksti atskildama nuo liaudies, kuri, neturėdama atramos ryškesnėj kultūroj, visuose savo pakraščiuose tirpo kaimynų naudai. Nesukūrimas pajėgios tautinės kultūros yra pagrindinė priežastis, kodėl, iš pradžių valdę milžiniškus plotus, ilgainiui ne tik praradome nepriklausomybę, bet atsidūrėme ir prieš pačios tautinės gyvybės išblėsimą grėsmę"². Vadinas, tautos konsolidavimasis gali būti sėkmingas tik tuo atveju, kai ji skatina ne vien politiniai tikslai, bet ir vidinės — dvasinės pastangos. Naujam gyvenimui turi būti iš anksto pasirengta. Tauta pasirengia laisvei savo viduje. Juk toji laisvė ir tampa dirva prasmingai veiklai, vertingam tautos egzistavimui.

Senoji kultūra liudija savitą lietuvių dvasingumą. Tai raiškiai atsispindi mūsų tautosakoje. Lietuvių liaudies kūryba, o ypač poezija, išsiskiria nepaprastai šviesia, ramia pasaulėjauta. Mūsų dainose, kaip yra pažymėjęs D. Sauka, nėra dramatizmo, aistrų, taip būdingų slavų poezijai. Lietuvių dainų emocinis tonas yra gana tylus ir švelnus, jausmai reiškiami santūriai, subtiliai³.

Žavėdamasis lietuvių dainų savitu jausmų reiškimo būdu, garsusis vokiečių poetas J. Goethe jas pavadino "būsenų eilėraščiais" (*Zustandsgedichte*). Jo teigimu, liaudies dainininko kūrybinė prigimtis yra tartum iš kito pasaulio⁴. Būsena yra vienas esminių tautos charakterizavimo kriterijų. Anot A. Maceinos, tautinė individualybė pasireiškia būtent ta savotiška būsena ir veikseną, kuri apima visą žmogaus būtybę ir turi įtakos visam jo gyvenimui⁵. Iš tiesų lietuvių dainos

pasižymi neįprastu jas persmelkiančiu nusiteikimu, kuriame junti esant kažkokios vidinės šviesos.

Iš pirmo žvilgsnio lietuvių dainų turinys atrodo gana paprastas. Dauguma situacijų, vaizdų — iš valstiečio kasdienybės. Vis dėlto nepasakytum, kad visoje mūsų senojoje poezijoje apdainuojamas realusis pasaulis. Veikėjai, jų tarpusavio santykiai, namai, net ir gamta čia yra gerokai suidealinti. Kai kurie poetiniai tekstai rodo, kad paprastas kaimo žmogus tam tikromis progomis gebėjo pakilti ir tyliai džiaugtis, gėrėtis tiesiog pačiu savo buvimu. Neretai tai sutapdavo su švente — sielos polėkiui palankia situacija, o kartais tiesiog su glaudaus, subtilaus susilietimo su gamta, jos jutimo visa savo esybe akimirkomis, ypač kai toji gamta atsinaujindavo, pražysdavo. Dainose atsispindinti lietuvių prigimtis rodo, kad jis negalėjo gyventi vien žemiškais rūpesčiais. Jo siela veržte veržėsi į viltingesnį, aukštesnį lygmenį. Šitoks „polinkis aukštyn“, į idealą laikomas, pasak P. Gaidamavičiaus, esmė žmogaus prigimtės linkme. Mums būdinga ilgėtis nežinomų tolių, plačių horizontų, prarasto rojaus — kažko didelio, begalinio⁶. Dažnai šis polinkis tampa nenugalima nostalgija, kuri tarpais žmogų nikte apninka ir verčia ieškoti idealinio pasaulio. Toks polėkis aukštyn yra dvasinio pobūdžio ir veržiasi virš gyvenamos tikrovės. Tai — transcendentinis polėkis⁷. Beje, poetiniame kūrinyje visada kuriama aukštesnė tikrovė, parodomas sielos regimas pasaulis. Tai yra susiję su pačia poezijos esme, paskirtimi. Lietuvių dainose tasai poetinis polėkis, įkvėpimas išsilieja taip laisvai ir lenkiai, kad, regis, tai yra kūrėjo natūrali, prigimtinė būseną.

Darnus žmogaus santykis su jį supančiu pasauliu, vidinė harmonija tikriausiai lėmė jo aukštą dorovinę kultūrą. Būdingi moralinės tautos tradicijos bruožai — skaistumo reikalavimas, šilti artimųjų tarpusavio santykiai, pagarba tėvams, širdingumas, atidumas vienas kitam. Senajame kaime tai būdavo išreiškiama paprasčiausiais kasdieniais veiksmais, švelnią meilę bei taurią išmintį bylojančiais žodžiais, jų deminutyvine forma, taip mėgta dainose.

Aiškinantis tautosakos bei mūsų dvasingumo prigimtį, būtina atkreipti dėmesį į giluminius senosios žodinės kūrybos sluoksnius, kuriuose yra išlikusių mito, religijos elementų. Kaip žinoma, mitas yra vienas iš būdų siekti žmogaus vidinės integracijos, harmonijos. Jis padeda įvesti tvarką pasaulyje ir savyje. Kad beribė visata nebūtų chaotiška, individassavo sąmonėje ją suskaidydavo į tam tikras kokybinių požįūriu nelygiavertes plotmes bei elementus. Pagal santykį su mitinėmis vertybėmis, tarp kurių viena svarbiausių laikyta šventumas, buvo klasifikuojama erdvė, laikas, skaičiai. Šventas — nešventas yra esminė mito vertybinė opozicija, lėmusi anuometinio žmogaus orientaciją jį

supusiame pasaulyje. Ypatingą vertę visatoje žmogus teikė virš jo plytėjusiai slaptinajai erdvei — dangui. Tai — sakralumo sfera. Joje gyvena aukščiausiasis Dievas bei kai kurios kitos dangiškosios būtybės. Su šia sfera, kaip patvirtina tautosakos tekstai bei istoriniai šaltiniai, žmogus jautė nuolatinį poreikį palaikyti ryšį.

Mitas, kaip tam ūkras šventus, pirminius įvykius atskleidžiantis ir sakralizuojančią funkciją atliekantis žodinis tekstas, buvo glaudžiai susijęs su visa archainio žmogaus būtimi. Mitas ir atspindėjo specifinį pasaulio ir žmogaus atsiradimo, jų egzistencijos suvokimą. Remiantis mitu, būtų galima bandyti rekonstruoti senąją lietuvių ontologiją, o tai mums dabar yra ne tik įdomu, bet ir nepaprastai svarbu. Jau neatmenamais laikais žmogus susidūrė su jam esmine būties problema ir turėjo vienaip ar kitaip ją spręsti. Tokį poreikį jam kėlė egzistencinė baimė, nebūties, nuolatinė mirties grėsmė. Dėl to tiesiog buvo būtina išsiaiškinti, kuo grindžiama būtis, kas yra buvimo „autorius“, priežastis. Šie klausimai ypač ryškiai turėjo iškilti vadinamosiomis ribinėmis individo egzistencijos situacijomis: atėjimo į šį pasaulį, išsiskyrimo su juo momentais, taip pat nuolat pasikartojančiais kančios, blogio įsiviešpatavimo periodais, kai žmogus pasijusdavo ties nebūties bedugne. Manoma, kad tokiais lemiamaais gyvenimo tarpsniais žmogų „gelbėdavo“ jo būtį pašventinantys mitiniai tekstai, lydimi tam tikrų ritualų. Rečituojant tuos mitinius tekstus, būdavo tarsi priartėjama prie Dievo, prie pirminių kūrybinių jo aktų. Kosmogoniniu mitu, kurio liekanų randama lietuvių tautosakoje, būdavo simboliškai pakartojama Dievo ir destruktvyvios, priešiškos jam pradžą įkūnijančios būtybės kova, kuri baigdavosi Dievo pergale. Toji pergalė ir laikoma pirminiu — pasaulį ir būtį kuriančiuoju veiksmu. Dievas, nugalėjęs nebūties ir blogio pradžą, teikia galimybę reikštis pozityviajai, kosmosą kuriančiai, teigiančiai tendencijai. Tad, periodiškai pakartodamas pirmąjį Dievo atliktą veiksmą ir tuo būdu prie jo priartėdamas, žmogus atnaujindavo, sustiprindavo savąją būtį.

Specialūs ritualai bei tekstai buvo atliekami žmogui peržengus būties šiame pasaulyje ribą. Raudos bei mirusiajam skirtos apeigos atspindi įsivaizdavimą, kas gi jo laukia anapus. Tikėta, kad po mirties žmogui atsiveria nauja būties forma. Velionis iš kasdienybės pereina į kitą — ypatingą sritį. Mirusiojo persikėlimas į naują pasaulį vaizduojamas mūsų raudose kaip kelionė į tolimą šalį, kuri yra kažkur ties „aukštu kalneliu“. Velionio įžengimą į anapusinės būties plotmę atskleidžia ne tik kelionės, bet ir persikraustymo į kitą būstą motyvas. Mat karstas raudose neretai vaizduojamas kaip gyvenamasis namas: su durimis ir langais. Atsisveikinant su mirusiuoju, tikima, kad jis sugrįš į šį pasaulį — kaip svečias aplankys savo artimuosius. Iš kai kurių Kūčių, Velykų,

Vėlinių apeigų galima spręsti, kad šių švenčių metu bendrauta su mirusiųjų dvasiomis. Vadinas, lietuvių jau nuo seno įsivaizduota, kad būtis mirtimi nesibaigia. A. Maceinos žodžiais, "žmogaus nemirtingumas yra jo dvasingumo išvada"⁸. Mūsų raudose bei laidotuvių apeigose aiškiai išreikštas žmogaus kaip dvasingos būtybės suvokimas.

Tad, remiantis lietuvių tautosaka, tradicijomis, papročiais, galima teigti, kad kadaise žmogus buvo susikūręs tam tikrą antrinį pasaulį savajai dvasiai palaikyti. Mitų kūrimas turėjo būti susijęs su jo vidiniais, sielos poreikiais (kai kuriais atvejais ir su praktiniais). Kaip žinome, matriarchalinis mūsų tautinės individualybės pradai nulėmė lietuvių polinkį į subjektyvinę kultūrą. Lietuvių mitai aiškiai atspindi sąlytį su imanentiniu žmogaus turiniu. Šiuose tekstuose išreikšta žmogaus reikmė susiliesti su transcendentine sfera rodo, kad juose yra religijos pradmenų. Religija, mitas ir galėjo turėti lemiamos reikšmės tautosakoje įkūnytam harmoningam žmogaus pasaulėvaizdžiui susiformuoti.

Lietuvių tautosakos dvasingumo apraiškos ir klodai dar pernelyg mažai tyrinėti. O juk jie nusipelnė išties deramo dėmesio. Negalima nuneigti daugelio mūsų mokslininkų pastangų tirti šią sritį. Pastaraisiais dešimtmečiais vienu reikšmingiausių darbų, kuriame bandyta panagrinėti tautinio dvasingumo problemą, laikytina D. Saukos knyga "Tautosakos savitumas ir vertė". Čia išties įdomiai atveriami kai kurie anksčiau nepastebėti ar bent jau neakcentuoti mūsų tautos dvasios bruožai. Be abejo, ir kitų autorių tautotyriniai veikalai padeda geriau, įvairiapusiškiau suvokti liaudies kūrybą, jos etninę specifiką. Ir vis dėlto reikėtų pažymėti, kad apskritai į tautosakos tyrimo darbą turi būti įtraukta kur kas daugiau žmonių nei iki šiol. Tada atsirastų ir galimybių ją išsamiai tyrinėti. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos skyriaus (jis laikomas mokslinio tautosakos tyrimo centru) bendradarbiams tenkančių darbų apimtis yra išties nemaža: pradedant tautosakos rinkimu, tekstų ir melodijų šifravimu, sisteminiu, baigiant rinkinių rengimu spaudai. Užsiimti rimtomis tautosakos studijomis, tiriamuoju darbu daugeliui tiesiog nepakanka laiko ir jėgų. Pagrindinis šio skyriaus darbas šiuo metu — rengti daugiatomį "Lietuvių liaudies dainyną". Tai neabejotinai svarbus leidinys. Tačiau lygia greta turi eiti ir tautosakos tyrimo darbai. Dainų ir kitų tautosakos žanrų rinkiniai labai reikalingi, bet daugeliu atvejų eilinio, specialiai tautosaka nesidominčio skaitytojo santykis su ja būna pasyvus. Tuo tarpu įvairiopi tautosakos prigimties tyrinėjimai veikiausiai padėtų išlaikyti su ja tikrą, neformalų ryšį. Nesant tokių darbų, saitai su tautine kultūra gali gerokai susilpnėti. Specialiai užsiimti tautosakos studijomis privalo tautosakininkai. Jie gali padėti pažinti tautos dvasinį palikimą. Tyrinėjimas turėtų būti vidinis

mokslininko poreikis, kilti iš individualaus, savarankiško sprendimų problemų suvokimo. Ganėtinau jau prirašyta formalių darbų, niekam nereikalingų, menkaverčių disertacijų. Visa tai ypač gerai teapmąsto jaunoji karta, būsimoji tautos dvasios palaikytoja. Ji daugiausia turi jėgų ir idealizmo pasiaukoti šiam darbui. Juk, remdamiesi etnine kultūra, mes turime dvasiškai atnaujinti, pakylėti į aukštesnę būties pakopą savąją tautą.

- ¹ Maceina A. Asmuo ir istorija. Chicago, 1981. P. 39.
- ² Girnius J. Tauta ir tautinė ištikimybė. Chicago, 1961. P. 81.
- ³ Sauka D. Tautosakos savitumas ir vertė. V., 1970. P. 268.
- ⁴ Goethe J. W. Werke in zwölf Bänden. Berlin und Weimar, 1981. Bd. 11, S. 403—404.
- ⁵ Maceina A. Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra // Židinys. 1939. Nr. 11. P. 507.
- ⁶ Gaidamavičius P. Didysis nerimas. Putnam, 1961. P. 21.
- ⁷ Ten pat. P. 23—24.
- ⁸ Maceina A. Jobo drama. [Freiburg], 1950. P. 9.

THE ROLE OF FOLKLORE IN THE CULTIVATION OF NATIONAL SPIRIT

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Summary

The spiritual experience of a nation that has been acquired over the long ages seems to be a part of our own being. This experience is one of the bases of a nation's existence. It has penetrated into the consciousness of generations and has been distinctly reflected in the folk arts, such as folklore, ethnography.

Lithuanian folk arts, especially poetry, are distinguished by a delicate and calm world perception — dramatics have no place here. Feelings are expressed in subtle and undemonstrative ways. Investigating the nature of our folk art and its spiritual nature, special attention should be paid to the archaic layers of folk art that have inherited the elements of myth and religion. As it was demonstrated by folklore texts and historical sources, since the ancient times people felt the need for harmony and internal concord. People were in touch with the sacral world of the heavens, and thus perceived the sanctity of the Universe.

A deep understanding, comprehension of ethnic culture helps the nation to renew itself spiritually, helps the nation to raise itself to a higher and more meaningful existence.